Білик О.І. Основні принципи формування заощаджень в Україні / О.І. Білик // Вісник Української академії банківської справи. - 2004. - N 2. - С. 31 - 37.

УДК 336.72(477)

О.І. Білик, *Львівський банківський інститут*

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Автор досліджує основні фактори, які впливають на процес формування грошових заощаджень громадян. Серед них – державна політика, економічні показники, розвиток банківської системи та системи кредитно-фінансових інститутів, рівень довіри до кредитно-фінансових інститутів, демографічна ситуація в країні тощо.

Ключові слова: грошові доходи, заощадження, вклади, довіра до банків.

Постановка проблеми. Проблема заощаджень є однією із центральних в економічній теорії, її всебічно досліджували А. Сміт, Ж-Б. Сей, Л. Вальрас, А. Маршалл, К. Маркс, Д. Кейнс. Не оминають увагою цю тему й сучасні вчені-економісти, що цілком зрозуміло – адже сукупний ефект заощаджень визначає темпи економічного зростання, обсяги випуску продукції, рівень технічного прогресу, економічну могутність країни, добробут її населення.

Виклад основного матеріалу. Заощадження як частина сукупного доходу (домашнього господарства, фірми, держави в цілому), що не споживається, впливають на параметри господарської системи шляхом інвестування. Серед основних чинників, завдяки яким утворюються грошові заощадження громадян, можна назвати грошові доходи, обов'язкові платежі й добровільні внески, споживчі та інші витрати, менталітет. Ментальності українців споконвіку притаманне прагнення відкладати кошти на майбутнє.

Обсяги заощаджень зростають зі збільшенням грошових доходів та зменшенням обов'язкових платежів і добровільних внесків, споживчих та інших витрат, а скорочуються – зі зниженням доходів і зростанням витрат.

Необхідність заощаджень диктується низкою мотивів. Такими мотивами є:

- придбання товарів і послуг, оплата яких потребує коштів більших, ніж сума, що залишається після задоволення поточних потреб;
- прагнення підготуватися до непередбачуваних обставин (очікування змін у соціально-економічному і політичному житті країни, які можуть призвести до ускладнень в особистому житті – тимчасового безробіття, переїзду на інше місце проживання тощо);
- бажання уникнути втрат капіталу, який зберігається, скажімо, у формі цінних паперів, унаслідок очікуваного підвищення норми позичкового процента і т.ін.

На процес формування заощаджень впливають різноманітні фактори, які можна систематизувати, поділивши на п'ять груп, які зазначені нижче.

Основним фактором першої групи є державна політика, спрямована на забезпечення політичної стабільності і сталого розвитку національної економіки, запобігання кризовим ситуаціям, сприяння розвитку підприємництва.

Фактори другої групи пов'язані з динамікою основних економічних показників – рівнем інфляції, процентних ставок, безробіття тощо – а також з економічним розвитком регіонів, їх інфраструктури.

Третя група факторів стосується розвитку банківської системи та системи кредитно-фінансових інститутів.

Четверта – довіра до комерційних банків та інших кредитно-фінансових інститутів, ступінь поінформованості населення про їхню діяльність.

П'ята група факторів визначається демографічною ситуацією в країні (практика доводить, що рівень національних заощаджень вищий там, де більша питома вага молоді).

Проблему підвищення довіри до банків слід розглядати як загальноекономічну, а не як суто банківську проблему (рис. 1). Адже збільшення прибутків приносить користь не лише банкам, основну частину цього доходу одержує економіка в цілому і передусім її реальний сектор.

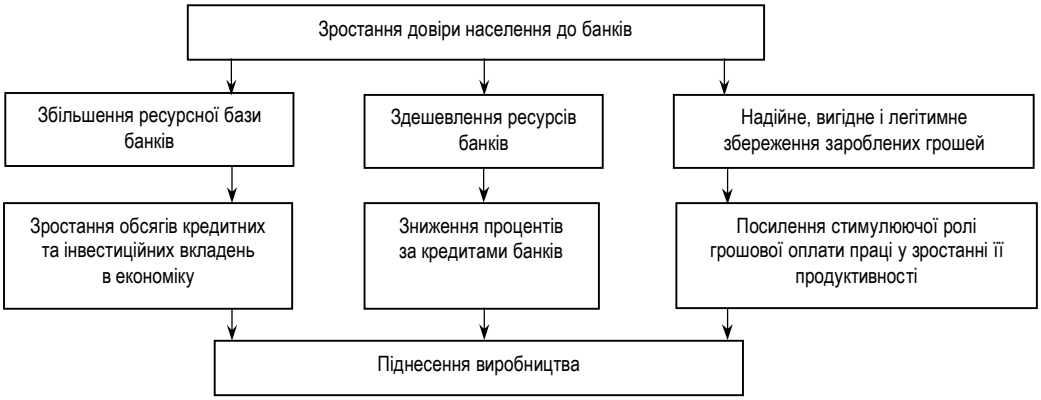

Рис. 1. Вплив довіри до банків на розвиток економіки

Однак уряд України, не бажаючи допомагати банкам, збільшувати фінансові ресурси за рахунок вкладів фізичних осіб, які відповідно будуть кредитними ресурсами для підприємств, приймає Закон "Про податок з доходів фізичних осіб". Цей Закон передбачає п'ятивідсоткове оподаткування доходів від їх депозитних вкладів. Це, звичайно, негативно вплине на залучення депозитів населення до банків, а відтак на обсяги припливу грошей від внутрішніх інвесторів, які є найдешевшим джерелом кредитування економіки. Адже на сьогодні 87 % вкладів фізичних осіб – це вклади до 2000 грн., невеликі кошти, здебільшого – це гроші пенсіонерів, і тому запроваджуючи цей податок, уряд практично починає оподатковувати найбідніших.

З огляду на недосконаліть вітчизняного законодавства вважаємо за потрібне також звернути увагу на Закон "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України". Його прийняття мало важливе значення як з економічної, так і з політичної точок зору, оскільки йшлося фактично про відновлення довіри населення до фінансової та економічної політики держави. Але, як зазначає в монографії "Державний борг України та його економічні наслідки" професор Вахненко, в законі є суттєві недоліки: не встановлено часовий діапазон, протягом якого має бути завершений процес компенсації; не визначено джерел компенсаційних виплат населенню; не розроблено методику оцінки збитків громадян від знецінення заощаджень; викликає сумнів застосований у законі принцип рівності вкладників незалежно від часу внесення вкладу; не розроблено часовий графік виконання державою взятих на себе зобов'язань.

Проаналізувавши ситуацію на ринку послуг для фізичних осіб, бачимо, що доходи, які можуть бути використані населенням на купівлю товарів та послуг, за минулий рік збільшились на 11,3 %, а реальна готівка – на 5,8 %. На думку експертів, така динаміка загалом здатна забезпечити в майбутньому необхідні для нормального росту споживчого попиту. Так, в 2003 році, у порівнянні з 2002 роком, у структурі доходів продовжувала збільшуватися частка заробітної плати – з 42,7 до 43,4 %, а частка трансфертів та виплат – зменшуватись з 38,6 % до 35,2 %. Майже у два рази – з 2,4 до 5 % – збільшилася частка доходів від власності (рис. 2) [1]. Отже динаміка свідчить про позитивні тенденції у банківській сфері.

Але, незважаючи на позитивні зміни в економіці, сучасна структура грошових доходів населення України та її динаміка все ще не сприяють розвитку грошових заощаджень (рис. 3) [2, с. 11]. Заробітна плата не займає ключове значення і за впливом на заощадження наближається до соціальних виплат (пенсій, стипендій, допомог). Тому слід вжити радикальних заходів щодо виправлення такого становища з оплатою праці, а також стимулювати активність людей щодо одержання грошових доходів від підприємницької діяльності.

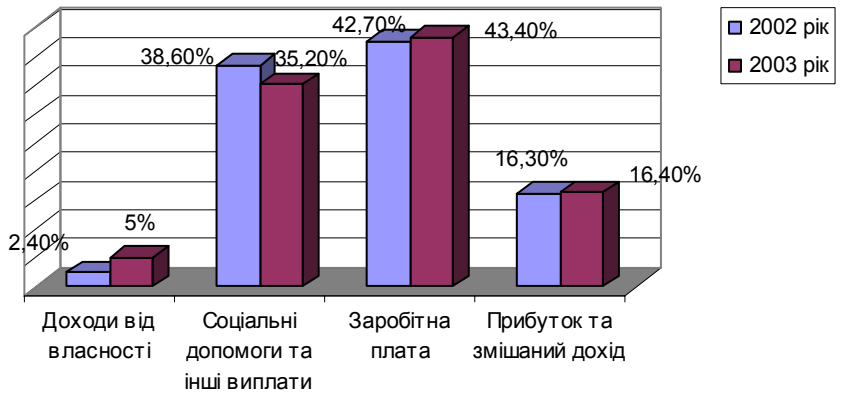

Рис. 2. Структура доходів населення України у 2002-2003 рр.

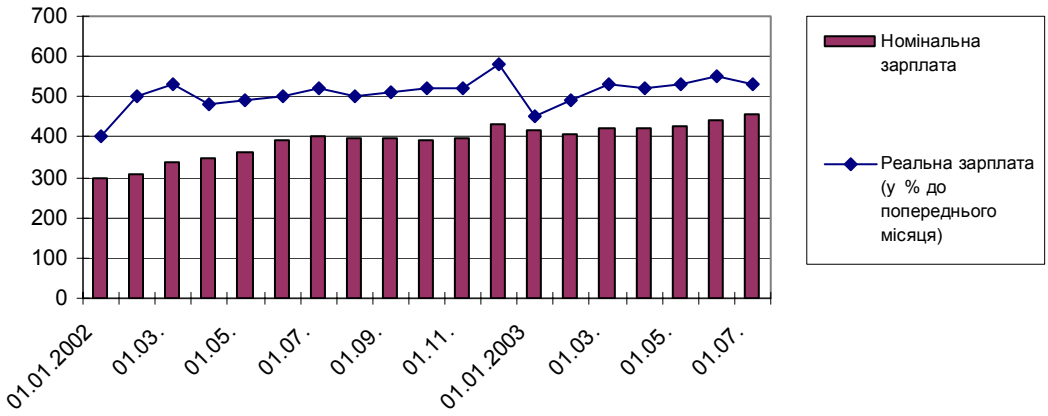

Рис. 3. Динаміка номінальної та реальної середньомісячної заробітної плати у 2002-2003 рр.

Стосовно питомої ваги витрат населення на купівлю товарів та оплату послуг, то вона також зменшується. Аналіз динаміки цього показника за останнє десятиліття засвідчує, що ця тенденція має сталий характер. Статистика свідчить, що наші громадяни підозріло ставляться до сучасних банківських установ і значну частку своїх доходів витрачають на придбання товарів чи послуг (рис. 4).

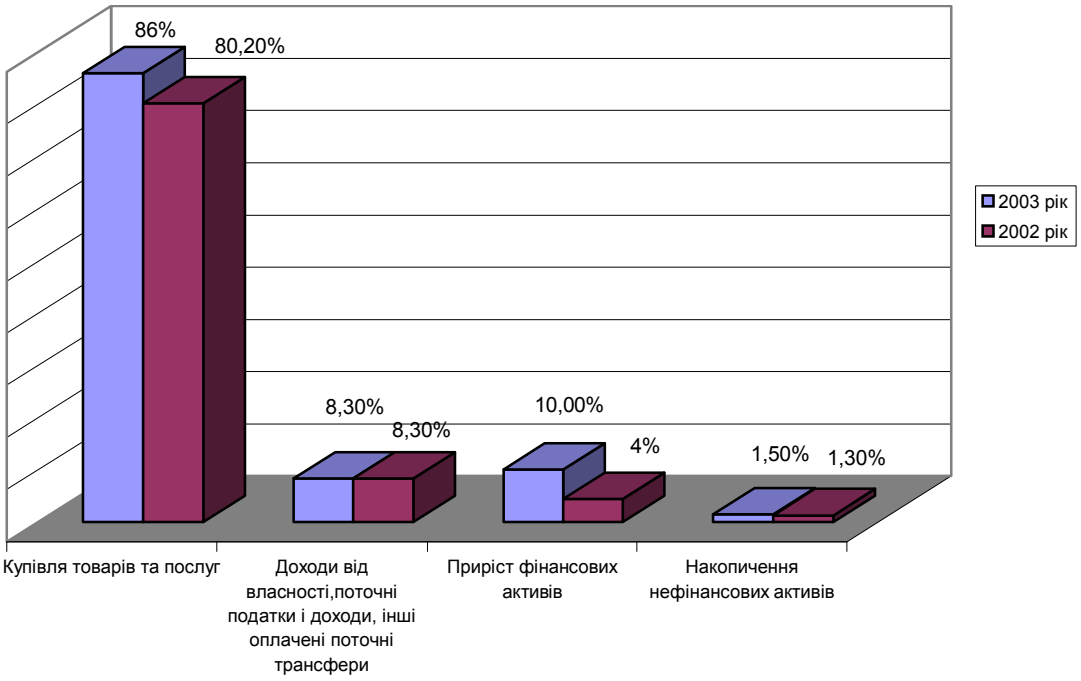

Рис. 4. Структура витрат населення у 2002-2003 рр.

Однак головною причиною малої частки заощаджень населення у банківських установах є не лише низький рівень довіри до вітчизняної економіки. Нинішній рівень оплати праці (див. рис. 3) та соціального захисту громадян України, заборгованість по зарплатам (рис. 5) [1], їх низька купівельна спроможність є тими чинниками, що стримують розвиток грошових заощаджень населення, а отже, й розвиток виробництва, відтворення робочої сили, розв'язання найгостріших соціально-економічних проблем.

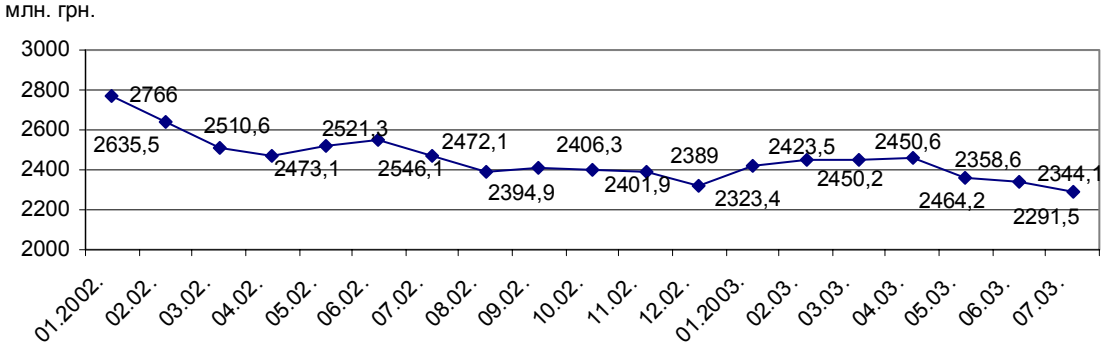

Рис. 5. Динаміка заборгованості по зарплатам у 2002-2003 рр.

В українському суспільстві триває процес розшарування людей на бідних і багатих, причому бідні становлять переважну більшість. Людей із середнім достатком небагато, і вони істотно не впливають на процес заощаджень. Багаті люди, звісно, багато й заощаджують.

Однак слід зазначити, що довіра до банківської системи поступово зростає, про це свідчать прискорені темпи зростання вкладів населення в банки (на сьогоднішній день вони становлять 21407 млн. грн. [2], які за останні 3 роки збільшились у 7,3 раза. Покращилася також їхня структура: частка строкових депозитів зросла на 5 % і становить 75,4 %. Більша частина з них довгострокові, терміном понад один рік (три роки тому їх частка становила всього 5,5 %). За три роки депозитні ставки знизилися на 10 %, із 26,1 % у грудні 2000 року до 16,4 % у грудні 2002 року) [3, с. 10]. Утім рівень довіри населення до банків в Україні все ще значно нижчий, ніж у західних країнах із високорозвинутими ринковими економіками і банківськими системами. Про це свідчать такі дані: на початку 2003 року вклади населення в банках України становили приблизно 30 % від сумарних зобов'язань, що в 1,5-2 рази менше, ніж у банках західних держав, де ця частка коливається на рівні 60-80 % [3, с. 8]. Щоб наздогнати банківські системи економічного розвитку країн за цим показником, українським банкам потрібно приблизно 10 років при збереженні темпів зростання вкладів населення, які склалися в останні три роки. А для цього всім органам економічного та монетарного управління слід врахувати чинник довіри до банків при прийнятті будь-якого рішення, пов'язаного з діяльністю банківської системи.

Результати анкетних опитувань, проведених у трьох областях – Львівській, Івано-Франківській, Хмельницькій, а також у Львові та Києві, свідчать, що значна частина вкладників, майже 32 %, неспроможна заощаджувати кошти у зв'язку з низькими заробітками та доходами, які ледве покривають потреби (рис. 6) [1]. Однак переконаність громадян у вигідності зберігання коштів у банках поступово міцнішає – майже 60 % опитаних вважають за потрібне нагромаджувати заощадження в банківських установах, оскільки це дає змогу отримувати дохід у вигляді процентів за депозитами.

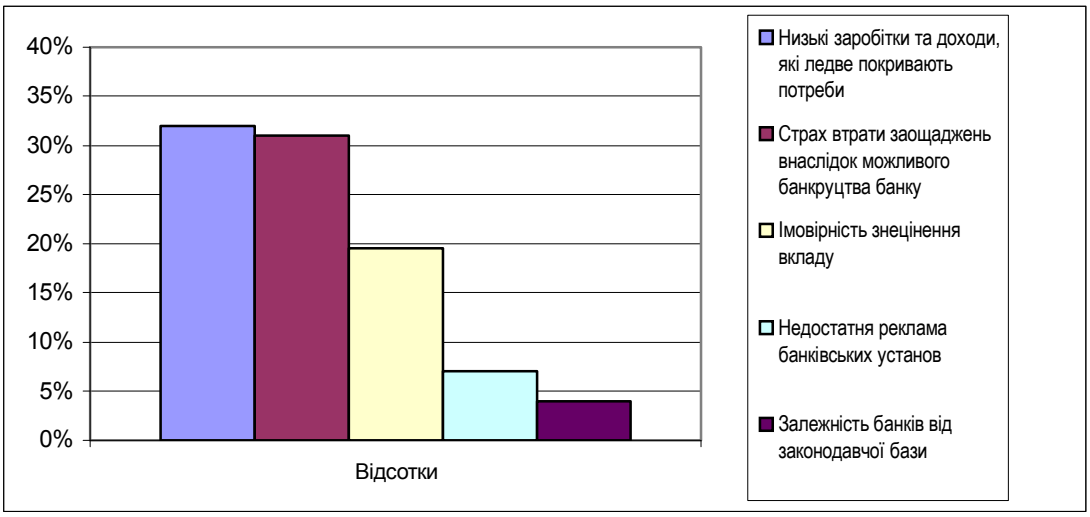

Рис. 6. Чинники, які стримують приплив грошових доходів громадян у банки

За результатами проведених досліджень, 27 % респондентів нарікають на недосконалу систему гарантій за знеціненими вкладами; 20 % – на непривабливість системи державного страхування вкладів (рис. 7) [1]. Порівняно невелика кількість опитуваних надає перевагу спеціальним інвестиційним програмам, які базувалися б на депозитах фізичних осіб.

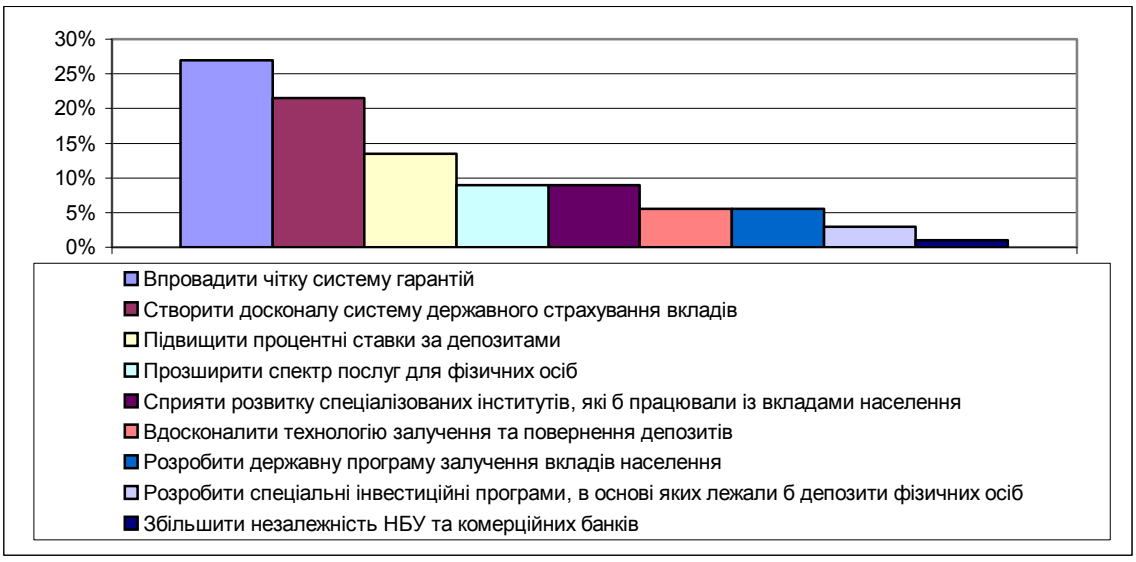

Рис. 7. Заходи щодо посилення припливу вкладів населення у національній валюті в банки України

Результати опитування свідчать про досить значні потенційні можливості вітчизняних комерційних банків щодо залучення заощаджень населення. Тому необхідно постійно поліпшувати імідж банківських установ, розширювати і якісно вдосконалювати депозитні операції, які здатні примножувати ресурси банку й забезпечувати на цій основі їх все більшу участь в інвестиційній та кредитній діяльності.

Недостатність залучення коштів також пов'язана з тим, що населення України через слабкий розвиток фінансового ринку має обмежений вибір інструментів для капіталізації своїх гривневих заощаджень. Банківські депозити є поки що найдоступнішими з них. Але й цим інструментом населення користується лише за умови достатньої довіри до банків. При її відсутності, яка є і на сьогоднішній день, більша частина гривневих заощаджень (приблизно 25-35 млрд. грн. (включаючи валютні)) зберігається в готівковій формі, або ж дробиться на декілька

депозитів для зменшення ризику втрат від банкрутства банків [3, с. 9].

Підвищення довіри до банків – це актуальне завдання загальнодержавного значення, зволікання з його вирішенням може найближчим часом відчутно загальмувати розвиток економіки країни. Тому необхідно невідкладно вжити наступних заходів:

1) насамперед повинні діяти самі банки, створюючи нові, більш вигідні для вкладників пропозиції;
2) потрібно підняти питання про перегляд тієї частини закону "Про податок з доходів фізичних осіб", яка стосується оподаткування доходів фізичних осіб, отриманих від депозитних операцій;
3) налагодити законодавчий і судовий захист прав та інтересів банкірів, що, по суті, свідчить про недооцінку ролі банків і навіть певну неповагу до них з боку органів державної влади;
4) налагодити ефективну систему гарантування вкладів населення. Головними недоліками існуючої системи є:
   - украй низький розмір відшкодування втрат вкладників (2000 тис. грн.);
   - непристосованість системи гарантування вкладів населення до ринкових умов функціонування банків, унаслідок чого всі вони незалежно від фінансового стану сплачують однакові внески до Фонду гарантування: стабільні банки позбавлені можливості відраховувати до нього додаткові внески, щоб гарантувати своїм вкладникам додаткові виплати за вкладами, використовуючи цей факт для власної реклами;
   - обмеженість прав і можливостей фонду контролювати діяльність банків-членів, щоб захистити себе від надто ризикової діяльності окремих банків.

Унаслідок цих недоліків система гарантування майна не рекламується, а отже, не впливає на поведінку вкладників. Тому негайне вдосконалення системи гарантування вкладів населення теж є важливим кроком до підвищення довіри населення до банків.

В Україні назріла необхідність суттєвого вдосконалення законодавчої бази. Ідеться, насамперед, про створення правових засад для ефективного використання іноземних та вітчизняних інвестицій, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в країні, зокрема надання державних гарантій тим інвесторам, які вкладають кошти в розвиток пріоритетних для нашої країни видів підприємницької діяльності. Необхідно також створити умови для ефективної реалізації та позитивного вияву стимулюючої функції податків, а саме:

- узгодити інтереси платників податків і держави;
- удосконалити структуру податків;
- знизити податковий тиск;
- скасувати пільгове оподаткування;
- створити інституційне правове поле для розвитку підприємництва;
- поглибити дослідження щодо оцінки можливих наслідків введення нових податків або змін у чинній системі оподаткування; активно обстоювати в економічній пресі, інших засобах масової інформації ідею необхідності перетворень у системі оподаткування.

Що стосується розвитку банківської системи та системи інших кредитно-фінансових інститутів, то основними цілями їх реформування й розвитку, на наш погляд, повинні бути:

- зменшення чутливості окремих банків і банківського сектора в цілому до зовнішніх потрясінь, що сприятиме запобіганню системним кризам, посиленню надійності і стійкості банків;
- розвиток посередницьких можливостей банківського сектора з метою більшого кредитування суб'єктів господарювання;
- оздоровлення банківської системи та підвищення її привабливості для клієнтів;
- створення і розвиток системи гарантування мобілізованих коштів підприємств і населення;
- розширення мережі системи кредитно-фінансових інститутів.

Список літератури

1. Загальноекономічний стан розвитку // Вісник Національного банку України. – 2003 (серпень).
2. Калугін В. Украинцы становятся зажиточнее // Бізнес. – 2004. – № 7. – С. 34.
3. Стратегія // Економіст. – 2002. – № 2.

Summary

The author studies the main factors, which influence the formation of citizens' savings. Among them: state policy, economic indicators, development of banking system and system of financial institutions, level of trust to financial institutions, demographic situation in the country, etc.